

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

Th. C. Vriezen, *The Religion of ancient Israel*, Lutterworth Press. London 1967, σελ. 328.

Πρόκειται ἐνταῦθα περὶ ἀγγλικῆς μεταφράσεως τοῦ ὀλλανδιστὶ πρωτοτύπως ἐκδοθέντος περισπούδαστου ἔργου τοῦ ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῆς Οὐτρέχτης καθηγητοῦ περὶ τῆς θρησκείας τοῦ ἀρχαίου Ἰσραὴλ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς τε Παλ. Διαθήκης καὶ τῶν ἀρχαιολογικῶν δεδομένων τῶν ἐν τῇ Ἑγγύς Ἀνατολῇ ἀνασκαφῶν καὶ τῆς ὑπαρχούσης σχετικῆς γραμματείας. Τὸ ἔργον τοῦτο ἀποτελεῖται ἐκ τῆς εἰσαγωγῆς καὶ ἐτέρων δέκα κεφαλαίων. Ἐν τῇ εἰσαγωγῇ καταλαμβάνουσι τὸ α' κεφάλαιον (σ. 7-21) ἐκτίθεται ὁ σκοπὸς τοῦ ἔργου καὶ ἡ ἐν αὐτῷ ἀκολουθουμένη μέθοδος ἐρεύνης καὶ ἐκθέσεως τῶν σχετικῶν πορισμάτων, ὅπερ ἐγγεῖρημα τυγχάνει οὐχὶ εὐχερές, προκειμένου μάλιστα περὶ τῆς προαιχμαλωσιακῆς ἐποχῆς τῆς ἱστορίας τοῦ Ἰσραὴλ. Ἀκολουθῶς ἐν τῷ β' κεφαλαίῳ (σ. 22-78) χαρακτηρίζεται ἡ θρησκεία τοῦ Ἰσραὴλ παρισταμένη ὡς ἀντίθετος πρὸς τὸ περιβάλλον τῶν θρησκευμάτων τῆς ἀρχαίας Ἀνατολῆς ἐν τῷ γ' κεφ. (σ. 79-102) ἐκτίθεται ἐν γενικαῖς γραμμαῖς ἡ θρησκευτικὴ ζωὴ τοῦ Ἰσραὴλ περὶ τὸ ἔτος 1000 π.Χ. ἐν τῷ δ' κεφ. (σ. 103-123) σκιαγραφεῖται ἡ προϊστορία τοῦ Ἰσραὴλ ἐν τῷ ε' κεφ. (σ. 124-153) ὁ λόγος εἶναι περὶ τοῦ Γιαχβέ ἐν τῷ ζ' κεφ. ἐκτίθεται ὁ θρίαμβος τοῦ Γιαχβισμού (σ. 154-178) ἐν τῷ ζ' κεφ. περιγράφονται αἱ μορφαὶ τῆς ζωῆς, τῆς πολιτείας καὶ τῆς θρησκείας τοῦ Ἰσραὴλ (σ. 179-193) ἐν τῷ η' κεφ. σκιαγραφοῦνται οἱ μεγάλοι προφῆται (σ. 194-227) ἐν τῷ θ' κεφ. ὁ λόγος εἶναι περὶ τῆς θρησκευτικῆς μεταρρυθμίσεως καὶ τῆς ἀποτυχίας αὐτῆς (σ. 228-240) ἐν τῷ ι' κεφ. περὶ τῆς πνευματικῆς ἀναγεννήσεως καὶ τῆς ἀναρρώσεως τοῦ λαοῦ (σ. 241-262) καὶ ἐν τῷ ιβ' κεφαλαίῳ περὶ τῆς θρησκευτικῆς συγκεντρώσεως, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀποσυνθέσεως αὐτοῦ (σ. 263-275), μεθ' ἧς ἐπακολουθοῦσι σημειώσεις (σ. 227-308) καὶ πίνακες συντηρήσεων καὶ ὀνομάτων συγγραφέων καὶ προσώπων καὶ πραγμάτων, ὡς καὶ βιβλικῶν χωρίων (σ. 309-328). Τὸ ἔργον συντεταγμένον μετὰ δαφίλους καὶ εὐρείας γνώσεως τῶν πραγμάτων, ὡς καὶ μετὰ προσεκτικῆς κρίσεως ἀποτελεῖ σπουδαῖον βοήθημα εἰς τὴν μελέτην τῆς θρησκείας τοῦ Ἰσραὴλ.

Π. Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ

Sellin-Föhre, *Einleitung in das Alte Testament*. Ἐνδεκάτη ἔκδοσις. Quelle und Meyer-Heidelberg 1969, Seiten 598.

Πρόκειται ἐνταῦθα περὶ νέας, ἐντὸς 4 ἐτῶν, ἔκδοσεως τῆς ὑπὸ τοῦ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ κατ' Ἑβραϊκῆν-Νυρεμβέργην καθηγητοῦ τῆς ἐπιστήμης τῆς Π. Διαθήκης κ. G. Föhre εὐρέως ἐπεξεργασθείσης καὶ ἀγγλιστὶ ἐν τῷ μεταξύ μεταφρασθείσης Εἰσαγωγῆς εἰς τὴν Π. Διαθήκην τοῦ παλαιοῦ καθηγητοῦ τοῦ Βερολίνου E. Sellin, ἔκδοθείσης τὸ πρῶτον τὸ 1910, τὴν ὅποιαν ἐπανελημμένης ὑπὸ διαφόρους ἐπηυξημένας μορφὰς ἐπαρουσιάσαμεν ἀπὸ τῶν στηλῶν τῆς «Θεολογίας». Αἱ ἐν τῷ μεταξύ γενόμεναι μετὰ τὴν προτελευταίαν ἔκδοσιν προσθήκαι ἐκ σελίδων 27 παρατίθενται ἐν τῷ τέλει τοῦ εὐχρηστοτάτου τούτου ἔργου.

Π. Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ

Georg Fohrer, Geschichte der israelitischen Religion, Walter de Gruyter und Co Berlin 1969, Seiten 436.

Τὸ μετὰ χεῖρας ἔργον ἀποτελεῖ νέαν καὶ δὴ ἀρτίως συγχρονισμένην μορφήν τῆς ἐν ἔτει 1922 δημοσιευθείσης «Ἱστορίας τῆς Ἰσραηλιτικῆς καὶ τῆς Ἰουδαϊκῆς θρησκείας» τοῦ G. Hölcher, περιοριζομένης ὁμῶς ἐνταῦθα κυρίως εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς Ἰσραηλιτικῆς θρησκείας, τῆς ἐπεξεργασίας τῆς Ἰουδαϊκῆς θρησκείας ἀναληφθείσης ὑπὸ τοῦ J. Meier, τοῦ δὲ κ. Fohrer μὴ ἐπαναπαυομένου εἰς τὴν παρούσαν ἱστορίαν τῆς Θρησκείας, ἀλλὰ σπεύδοντος νὰ δηλώσῃ ὅτι ἐπεξεργάζεται ἤδη καὶ «Θεολογίαν τῆς Παλ. Διαθήκης», ἣν προτίθεται ἐν καιρῷ νὰ δημοσιεύσῃ. Ἡ μετὰ χεῖρας ἐπεξεργασία τοῦ σχετικοῦ ὕλικου τῆς Ἰσραηλιτικῆς θρησκείας γίνεται ἐπὶ τῇ βάσει οὐ μόνον τῆς Π. Διαθήκης, ἀλλὰ καὶ τῶν πορισμάτων τῶν νεωτέρων ἀρχαιολογικῶν, θρησκευτικῶν καὶ θεολογικῶν ἐρευνῶν ἐν Ἀγγλίᾳ, Γερμανίᾳ καὶ ταῖς Σκανδιναυικαῖς χώραις. Τὸ δὲ ὕλικόν τοῦ ἔργου μετὰ τὴν εἰσαγωγὴν, (σ. 1-10), ἔθθα ἐπισκοπεῖται ἡ θρησκευτικὴ ἔρευνα τῆς Ἰσραηλιτικῆς θρησκείας καὶ γίνεται λόγος περὶ τοῦ ἔργου καὶ τῶν πηγῶν τῆς ἱστορίας τῆς θρησκείας ταύτης, διαίρεται εἰς τέσσαρα μέρη, ἐν τῷ πρώτῳ τῶν ὁποίων ἐξετάζεται ἡ ἱστορία τῆς θρησκείας τῆς πρωτοῦ ἐποχῆς (σ. 11-113), ἐν τῷ δευτέρῳ ἡ ἱστορία τῆς ἐποχῆς τῶν βασιλείων (σ. 114-312), ἐν τῷ τρίτῳ ἡ τῆς αἰχμαλωσίας (σ. 313-337) καὶ ἐν τῷ τετάρτῳ ἡ ἱστορία τῆς θρησκείας τῆς μεταιχμαλωσιακῆς ἐποχῆς (σ. 338-402), μεθ' ἧ παρατίθενται πίνακες πραγμάτων, χωρίων καὶ ἐβραϊκῶν λέξεων (σ. 403-435). Γίνεται δὲ ἡ ἐπεξεργασία αὕτη ἐν πνεύματι συγκεκριμένης προοδευτικότητος, ὡς καὶ ἐν τῇ προμνημονευθείσῃ Εἰσαγωγῇ εἰς τὴν Π. Διαθήκην τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως.

Π. Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ

A. J. Bellinzoni, The Sayings of Jesus in the Writings of Justin Martyr. Leiden E. J. Brill 1967. Pages 152.

Ἐν τῷ μετὰ χεῖρας ἔργῳ, τῷ συμπεριληφθέντι εἰς τὰ Supplements τοῦ ἐν Brill τῆς Ὀλλανδίας ἐκδομένου διεθνοῦς ἐπιστημονικοῦ περιοδικοῦ Novum Testamentum, ἐξετάζεται τὸ πολὺ ἐνδιαφέρον τοῦς ἐρευνητὰς τοῦ πρωτοτύπου κειμένου τῆς Καινῆς Διαθήκης θέμα περὶ τῶν λόγιων τοῦ Ἰησοῦ ἐν τοῖς ἔργοις τοῦ Ἰουστίνου τοῦ μάρτυρος, μαρτυρήσαντος ἐν Ρώμῃ περὶ τὸ 165, τὰ ἔργα τοῦ ὁποίου εἶχον, ὡς γνωστὸν, «ἅμα μὲν ἀπολογητικὸν ἅμα δὲ κατηχητικὸν σκοπὸν». Περὶ τὸ θέμα δὲ τοῦτο ἡσχολήθησαν πρὸ τοῦ ἡμετέρου συγγραφέως διάφοροι Εὐρωπαῖοι κυρίως ἐπιστήμονες ἤδη ἀπὸ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ἂν μὴ καὶ ἀρχαιότερον, διαπιστωθείσης καὶ ἀπομακρύνσεως τοῦ Ἰουστίνου ἀπὸ τοῦ σήμερον κρατοῦντος πρωτοτύπου κειμένου τῆς Π. Διαθήκης ἀποδοθείσης εἰς διαφόρους λόγους, τῆς σχετικῆς συζητήσεως συνεχίζομένης καὶ μέχρι σήμερον. Ὁ συγγραφεὺς τῆς παρούσης πραγματείας περιορίζει τὴν σχετικὴν ἔρευναν αὐτοῦ εἰς τὴν Ἀ' Ἀπολογία καὶ τὸν Διάλογον πρὸς Τρύφωνα συσχετίζων τὴν ἔρευναν αὐτοῦ πρὸς ἐξέλιξιν τῆς εὐαγγελικῆς παραδόσεως τῶν λόγιων τοῦ Ἰησοῦ καὶ δὴ καὶ πρὸς τὴν θεωρίαν περὶ δύο πηγῶν τῆς εὐαγγελικῆς παραδόσεως. Ἡ πραγματεία αὕτη ἀπαρτίζεται, ἐκτὸς τῆς εἰσαγωγῆς, καὶ ἐκ πέντε ἄλλων μερῶν, ἐν οἷς ἐρευνῶνται τὰ πλέον ἢ ἅπαξ ἀπαντῶντα λόγια, σύλλογα ὁμάδων τῶν λόγιων καὶ μεικτῶν συνοπτικῶν λόγιων, ὡς καὶ μὴ συνοπτικῶν λόγιων, μεθ' ἧ διατυπῶνται τὸ συμπέρασμα τῆς ἐρέυνης τοῦ ἡμετέρου συγγραφέως (σ. 139-142) καὶ ἐπακολουθοῦσι διαφιλικῆς βιβλιογραφία (σ. 143-46) καὶ πίνακες βιβλικῶν χωρίων Π. καὶ Κ. Διαθήκης καὶ ἀρχαίων ἐκκλησιαστικῶν φιλολογικῶν μνημείων, ὡς καὶ νεωτέρων συγγραφέων (σ. 147-152), ἐν οἷς καὶ ὁ ἡμέτερος κ. Ἱ. Ρωμανίδης.

Π. Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ

Max Schoch, Karl Barth-Verlag Huber und Co Frauenfeld Stuttgart, 1967, Seiten 218.

Ἐν τῷ βιβλίῳ ἐνδιαφέροντι ἔργῳ τούτῳ, ἀποτελοῦντι τὴν ἀπαρχὴν σειρᾶς θεολογικῶν δημοσιευμάτων, σκιαγραφοῦνται τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα καὶ ἡ ἐξέλιξις τῆς Διαλεκτικῆς θεολογίας καὶ ἡ καθ' ὅλου δρᾶσις τοῦ κορυφαίου τῆς ἐποχῆς ἡμῶν Ἑλβετοῦ θεολόγου ἀναλυομένη εἰς τὰς ἐξῆς παραγράφους: Ὁ ἀγωνιστής, τὸ ζήτημα τοῦ ὀρθοῦ κηρύγματος, ἡ θρησκευτικοκοινωνικὴ κίνησις, ἡ ἀφειρηρία, αἱ πρώται διαλέξεις του, τὸ ὑπόμνημά του εἰς τὴν πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολήν, ἡ ἀνακάλυψις τοῦ Franz Overbeck, ἡ διαλεκτικὴ ὁμιλία, ὁ K. Barth καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ κατάστασις τῆς Γερμανίας, ἡ Ὁμολογιακὴ Ἐκκλησία, ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Δογματικὴ, τὸ θεμέλιον τῆς χάριτος, ἡ πολιτικὴ λειτουργία, ἡ Ἐκκλησία μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, ὁ ἀνθρωπισμὸς καθολικὸς καὶ εὐαγγελικὸς καὶ προτεθέντα προβλήματα. Ἡ ἀνάγνωσις τοῦ ἔργου τούτου ἀποτελεῖ ἀποκάλυψιν τῆς ῥηζικελεύθου προσωπικότητος καὶ τῶν ἔργων τοῦ μεγάλου Ἑλβετοῦ θεολόγου, τοῦ ὁποίου δύο ἔτη πρὸ τοῦ ἀναγγελθέντος περὶ τὰ τέλη τοῦ 1968 θανάτου ἐωρτάσθη ὑπὸ τοῦ θεολογικοῦ κόσμου, ἀδιακρίτως δόγματος, συμμετεχούσης καὶ τῆς ἐλληνικῆς θεολογίας, ἡ ὀγδοηκονταετηρίς.

Π. Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ

Irénikon. Τριμηνιαῖον θεολογικὸν περιοδικὸν ἐκιδιδόμενον ὑπὸ τῆς γνωστῆς φιλενωτικῆς μονῆς τῆς Chevetogne ἐν Βελγίῳ, ἥτις ἐξέδωκεν ἐν Γαλλικῇ μεταφράσει καὶ τὴν τρίτομον Δογματικὴν τοῦ κ. Π. Τρεμπέλα. Ἐξεδόθησαν ἤδη καὶ τὰ τέσσαρα τεύχη τοῦ 1968 περιέχοντα πολὺ ἐνδιαφέροντα θεολογικὰ δημοσιεύματα, ἐν οἷς καὶ τοῦ Mgrl. C. Moeller, εἰς τὰς παραμονὰς τοῦ παγγρηστιανικοῦ θεολογικοῦ συνεδρίου τῆς Οὐψάλης, E. Lanne περὶ τῶν πεπραγμένων τοῦ ἐν λόγῳ Συνεδρίου, περὶ τοῦ ἀποβιώσαντος Καρδινάλιου Augustin Bea, περὶ τοῦ νοήματος τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως ἐν τῇ συγχρόνῳ σοβιετικῇ γραμματείᾳ καὶ πλούσιον ἐκκλησιαστικὸν χρονικὸν τῶν μεγάλων Ἐκκλησιῶν, ὡς καὶ βιβλιογραφικὰ δελτία.

Π. Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ

The Greek Orthodox Theological Review, ἐκιδιδόμενη ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Σταυροῦ ἐν Brookline Massachusetts, μερὶμνη τοῦ Σεβ. Ἀρχιεπισκόπου Β. καὶ Ν. Ἀμερικῆς κ. Ἰακώβου καὶ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἀιδεσιμωτάτου καθηγητοῦ πατρὸς Δημητρίου Κωνσταντέλου. Ἐξεδόθησαν τρία πλούσια εἰς θεολογικὸν περιεχόμενον τεύχη τῇ συνεργασίᾳ τοῦ κ. Βασ. Σταυρίδου.

Alfred Otto Schwede Nathan, Söderblom. Leben und Werk des grossen Ökumenikers, des Kichenvaters der Eintracht. Evangelische Verlagsanstalt Berlin 1967, S. 168.

Ἐπὶ τῇ ἑκατονταετηρίδι ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ μεγάλου Σουηδοῦ ἐπισκόπου καὶ θρησκιολόγου καὶ πατρὸς τῆς οἰκουμένης λεγομένης ἐκκλησιαστικῆς κινήσεως σκιαγραφεῖται μετὰ πολλῆς στοργῆς καὶ θαυμασμοῦ ἡ προσωπικότης τοῦ ἀνδρὸς ἀπὸ τῆς νεανικῆς αὐτοῦ ἡλικίας, καὶ ὡς φοιτητοῦ καὶ ἐφημερίου παρὰ τῇ Σουηδικῇ ἐν Παρισίοις πρεσβείᾳ καὶ ἀκολούθως ὡς καθηγητοῦ ἐν τοῖς πανεπιστημίοις τῆς Οὐψάλης καὶ Λειψίας, ὅπου εἶχε τὴν εὐτυχίαν καὶ ὁ ὑποσημειούμενος νὰ μαθητεύσῃ παρ' αὐτῷ, ἐπειτα δὲ καὶ ὡς ἀρχιεπισκόπου τῆς Σουηδίας, ὑπὸ τὴν ὁποίαν ἰδιώτητα ἀνέμενεν αὐτὸν πλουσιωτάτη ἐκκλησιαστικὴ δρᾶσις καὶ δὴ καὶ ἡ ἀνάληψις τῆς πρωτοπορείας διὰ τὴν οἰκουμένην κίνησιν καὶ ἡ προπαρασκευὴ τῆς πρώτης εἰς εὐρυτάτην κλίμακα ἐκκλησιαστικῆς συνδιασκέψεως ἐν Οὐψάλᾳ τῷ 1925. Ἐν αὐτῇ, ὡς ἦτο ἐπόμενον, διεδραμάτισε τὸν πρωτεύοντα καὶ ἰθύνοντα ρόλον,

ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἀνήρπασαν αὐτὸν προῶρως ἡ ἐπιδείνωσις τῆς καταστάσεως τῆς ὑγείας αὐτοῦ, περιγραφομένη καὶ αὐτὴ ἐν τῷ μετὰ χεῖρας συμπαθεστάτῳ μικρῷ ἔργῳ.

Π. Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ

Μητροπολίτου Μιλήτου Αἰμιλιανοῦ Τσακοπούλου, Ἀρχιεπίσκοπος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Περιγραφικὸς κατάλογος τῶν Χειρογράφων τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Γ' (Α') Θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης. 1968. Σελ. 298.

Τὸ μετὰ χεῖρας ἔργον ἐκδιδόμενον ὑπὸ τὰς γνωστὰς σημερινὰς βιοτικὰς συνθήκας τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, κατὰ τρόπον ὑπενθυμιζόντα τοὺς λόγους τοῦ ἀποστόλου Πέτρου ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων (κεφ. γ' στ. 6), δὲν παύει νὰ ἀποτελεῇ οὐ μόνον παρήγορον, ἀλλὰ καὶ πράγματι «εὐπρόσδεκτον» προσφορὰν εἰς τὸν τομέα τῆς τε χειρογράφου καὶ τῆς ἐντύπου ἐκδόσεως τῆς τε ἑλληνικῆς Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης καὶ διαφόρων πατερικῶν λειτουργικῶν καὶ νομοκανονικῶν κειμένων τῆς ἀγίας ἡμῶν Ἐκκλησίας διαφωτιζόντων, πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ ὑποδοῦλου γένους, εὐκταία δὲ θὰ ἦτο νέα ἐκδοσις καταρτιζομένη ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῶν ἀρμοδίων διακεκριμένων καθηγητῶν τῆς γεραρᾶς Σχολῆς καὶ τῇ ὕλικῇ συνδρομῇ πάντων τῶν δυναμένων καὶ ὀφειλόντων νὰ συμβάλωσιν εἰς τοῦτο.

Π. Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ

Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου ἔργα — Κείμενον — Μετάφρασις — Τόμος Β' Ἠθικὰ καὶ κοινωνικὰ — Μετάφρασις Βασίλ. Μουστάκη. Εἰσαγωγή — Πρόλογος — Ἐπιμέλεια Κ. Λουκάκη. Ἐκδόσεις «Ὁ Λόγος». Ἀθήναι 1968, Σελ. 315.

Χαιρετίζομεν καὶ τὸν β' τοῦτον τόμον τῆς ὑπὸ τοῦ κ. Λουκάκη ἐκδόσεως Χρυσοστομικῶν ἔργων, τῆς ὁποίας μετέχει νῦν καὶ ὁ γνωστός διδάκτωρ τῆς θεολογίας καὶ διευθυντῆς τῆς μεγάλης Ὀρθοδόξου Χριστιανικῆς Ἠθικῆς Ἐγκυκλοπαιδείας κ. Βασίλειος Μουστάκης, ἀναλαβὼν τὸ ἔργον τῆς μεταφράσεως εἰς ἰσοροπημένην δημοτικὴν γλῶσσαν, κάτωθεν τῆς ὁποίας παρατίθεται τὸ πρωτότυπον κείμενον. Οἱ παρατιθέμενοι λόγοι τοῦ μεγάλου πατρὸς τῆς Ὀρθοδοξίας εἶναι τέσσαρες περὶ προσευχῆς, τῶν ὁποίων ἡ γνησιότης ἡμφεσβητεῖτο μέχρι πρὸ πενήντα ἐτῶν, σήμερον ὁμως ἀναγνωρίζεται αὐτὴ μετὰ τὴν ἐπ' αὐτοῦ ἐργασίαν τοῦ P. Vogt, τὴν δημοσιευθεῖσαν ἐν τῇ Byzant. Zeitschrift (1905). Ἐπίσης δημοσιεύονται 3 ὁμίλια τοῦ αὐτοῦ πατρὸς περὶ τῆς ἐξουσίας τοῦ Διαβόλου, περὶ ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν, ὡς καὶ εἰς τὴν παραβολὴν τοῦ κακοῦ ὀφειλέτου, εἰς τὰς θλίψεις, εἰς τὸν Ἀκύλαν καὶ τὴν Πρίσιλλαν, περὶ τῶν κινδύνων τῆς πορνείας, περὶ τῆς νομικῆς δεσμεύσεως τῆς γυναικός, περὶ τοῦ παραλυτικοῦ τοῦ Εὐαγγελίου, περὶ τελείας ἀγάπης κ.ἄ. Ἐν τῷ τέλει καὶ τοῦ παρόντος τόμου παρατίθενται πίνακες χωρίων τῆς Κ. Διαθήκης, ὡς καὶ τῆς Παλαιᾶς καὶ κυρίων ὀνομάτων καὶ τῶν περιεχομένων. Εὐχόμεθα καὶ πάλιν ἐπιτυχίαν εἰς τὴν ὠραίαν προσπάθειαν, διὰ τὴν ὁποίαν θεωροῦμεν προτιμοτέραν τὴν ἀπλὴν καθαρεύουσαν.

Π. Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ

Ἰωάννου Καρμίρη, Προσθήκαι εἰς τὰ Δογματικὰ καὶ Συμβολικὰ Μνημεῖα τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας. Ἀνάτυπον ἐκ τῆς δευτέρας ἐκδόσεως αὐτῶν. Ἀθήναι, 1967, σ. 79.

Ὁ κ. Ἰωάννης Καρμῖρης, Καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ἐξέδωκε κατὰ τὰ ἔτη 1952-3 ἐν Ἀθήναις εἰς δύο ὀγκώδεις τόμους τὴν ἐργασίαν «τὰ Δογματικὰ καὶ Συμβολικὰ Μνημεῖα τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας», ἥτις ἐπλήρωσεν ἐν μέγα κενὸν καὶ

έτυχεν εὐμενοῦς ἀποδοχῆς ἀπὸ μέρους τῶν θεολογικῶν κύκλων. Ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν ἐξη-
τλήθη ἡ α' ἔκδοσις. Καὶ ὁ μὲν πρῶτος τόμος ἐνεφανίσθη εἰς β' ἔκδοσιν τὸ 1960 ἐν Ἀθήναις,
ὁ δὲ δεῦτερος τόμος τὸ 1968 ἐν Γκράτς τῆς Αὐστρίας. «Εἰς ἀμφοτέροις δὲ τοῖς τόμοις τού-
τους ἐγένοντο ἱκαναὶ προσθήκαι καὶ συμπληρώσεις καὶ βελτιώσεις, οὕτως ὥστε ἡ δευτέρα
ἔκδοσις αὐτῶν ἐμφανίζεται βελτιωμένη καὶ ἐπηξηγμένη καὶ συμπεπληρωμένη ἐν πολλοῖς»
(σ. 3).

Αἱ «Προσθήκαι...» περιλαμβάνουν τὰς εἰς τὸν δεῦτερον τόμον, β' ἔκδοσιν γενομένας
συμπληρώσεις, αἱ ὁποῖαι εἶναι:

- XXII. Ὁρος τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Τοπικῆς Συνόδου τοῦ 1872 κατὰ τοῦ ἔθνο-
φυλετισμοῦ.
- XXIV. Ἡ περὶ τῶν σχέσεων τῶν Αὐτοκεφάλων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καὶ περὶ ἄλ-
λων γενικῶν ζητημάτων πατριαρχικῆ καὶ συνοδικῆ ἐγκύκλιος τοῦ 1902 καὶ ἡ
ἀνταπάντησις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου εἰς τὰς ἀπαντήσεις τῶν Ὁρθο-
δόξων Ἐκκλησιῶν (1902-1904).
- XXVI. Ἐγκύκλιος τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως καὶ Ὁρθόδοξοι δηλώσεις,
ἀναφερόμεναι εἰς τὴν Οἰκουμενικὴν Κίνησιν τῶν Ἐκκλησιῶν (1920-1961)...6.
Δηλώσεις τῆς Ὁρθοδόξου Ἀντιπροσωπείας ἐνώπιον τοῦ Συνεδρίου τοῦ Ἐβαν-
στον (1954). 7. Δήλωσις τῆς Ὁρθοδόξου ἀντιπροσωπείας ἐνώπιον τοῦ Γ' Συν-
εδρίου τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν ἐν Νέφ Δελχί (1961).
- XXVII. Κατάλογος τῶν θεμάτων τῆς μελλούσης Πανορθόδοξου Προσυνόδου, καταρτι-
σθεὶς ὑπὸ τῆς Α' Πανορθόδοξου Διασκέψεως τῆς Ρόδου (1961).
- XXVIII. Ἡ Ὁρθόδοξος Καθολικὴ Ἐκκλησία ἐν διαλόγῳ μετὰ τῶν Ἐκκλησιῶν Ρωμαιο-
καθολικῆς, Ἀγγλικανικῆς καὶ Παλαιοκαθολικῆς. Ἀποφάσεις τῆς Β' καὶ Γ'
Πανορθόδοξου Διασκέψεως τῆς Ρόδου (1963-1964) καὶ ἡ συνάντησις τῶν Πα-
τριαρχῶν Ρώμης καὶ Κωνσταντινουπόλεως ἐν Ἱεροσολύμοις (1964).
- XXIX. Ἡ Ὁρθόδοξος Καθολικὴ Ἐκκλησία ἐν διαλόγῳ μετὰ τῶν Ἀρχαίων Ἀντιχαλ-
κηδονεῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς (1965).
- XXX. Ἡ ὑπὸ τῶν Ἐκκλησιῶν Ρώμης καὶ Κωνσταντινουπόλεως ἄρσις τῶν ἀναθεμά-
των τοῦ ἔτους 1054 (1965).
- XXXI. Ἀποφάσεις τῆς Δ' Πανορθόδοξου Διασκέψεως τοῦ Βελιγραδίου περὶ τῶν θεμά-
των τοῦ θεολογικοῦ διαλόγου μετὰ τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ
τῶν Ἐκκλησιῶν Ἀγγλικανικῆς καὶ Παλαιοκαθολικῆς (1966).

Αἱ εἰς ἕκαστον κείμενον προτιθέμεναι εἰσαγωγαί, μετὰ τῶν βιβλιογραφικῶν παρα-
πομπῶν, διαφωτίζουν ἐπαρκῶς τὰ ἀκολουθοῦντα ἔγγραφα. Σχεδὸν ἐφ' ὅλων τῶν ἐνταῦθα
διὰ τῶν κειμένων θιγομένων θεμάτων, διορθοδόξου καὶ διαχριστιανικοῦ χαρακτῆρος, εἴχει
γράφει ἀξιολόγους πραγματείας ὁ κ. Καρμίρης, εἰς τῶν πολυγραφωτέρων συγχρόνων ὀρ-
θοδόξων συγγραφέων. Ἐκτὸς τῶν εἰς τὰ κατ' ἕκαστα παρατιθεμένων βασικῶν ἔργων, ἃς
μᾶς ἐπιτραπῆ νὰ προσθέσωμεν καὶ τὰς ἐργασίας τοῦ μητροπολίτου Σάρδεων κ. Μαξίμου,
Παλαιοκαθολικισμὸς καὶ Ὁρθοδοξία, Ἀθήναι, 1966, τοῦ κ. Γερασίμου Κοινοδάρη, Ἡ ἄρσις
τοῦ Βουλγαρικοῦ Σχισματος, β' ἔκδ., Ἀθήναι, 1958 καὶ τοῦ Βασιλείου Σταυρίδου, Ὁρθο-
δοξία καὶ Ἀγγλικανισμὸς, Ἀθήναι, 1962.

Κατὰ τὸ β' ἡμῖσι τοῦ ΙΘ' αἰῶνος τὸ Βουλγαρικὸν Ζήτημα ὑπῆρξεν ἐν βαρῶν πλήγμα
εἰς τὸ σῶμα τῆς Ὁρθοδοξίας. Ὁ Ὁρος τῆς ἐν τῇ Πόλει ἡμῶν Τοπικῆς Συνόδου τοῦ 1872
καθόριζε τὴν στάσιν τῶν ὑπογραψασῶν τοῦτον Ἐκκλησιῶν ἕναντι τῆς Βουλγαρικῆς Ἐκκλη-
σίας. Εὐτυχῆς λύσις τοῦ ζητήματος τούτου ὑπῆρξεν ἡ ἄρσις τοῦ Σχισματος τὸ 1945. Ἡ ἐν
ὑποσημειώσει παραθεσις τῆς Πατριαρχικῆς καὶ Συνοδικῆς Πράξεως τῆς Ἀρσεως τοῦ Σχι-
σματος (Ὁρθοδοξία 20 (1945) 65-66), ἴσως νὰ ἐδικαιολογεῖτο ἐνταῦθα.

Ὁ συγγραφεὺς ὑποστηρίζει τὴν ἄποψιν, ὅτι διὰ τῆς Ὁρθοδόξου Ἀλληλογραφίας τῶν ἐτῶν 1902-4 ἐπὶ Ἰωακίμ Γ' ἀκατήρξατο ἡ Οἰκουμενικὴ Κίνησις ἤδη ἀρχομένου τοῦ ἐνεστῶτος αἰῶνος ἀπὸ τῆς Ὁρθοδοξίας, ἢ ἠκολούθησε μικρὸν ὕστερον ὁ Προτεσταντισμὸς, διὰ τὴν προσχωρήσασιν εἰς τὴν κίνησιν ταύτην τελευταῖος καὶ ὁ Ρωμαιοκαθολικισμὸς διὰ τῆς Β' Βατικανείου Συνόδου» (σ. 13). Εἰδικώτερον ἡ Ὁρθόδοξος Δῆλωσις ἐν Νέφ Δελχι (σ. 24, 29) ὑπῆρξεν Ὁρθόδοξος Συμβολὴ εἰς τὸ Τμήμα ἐπὶ τῆς Ἐνότητος τῆς Γ' Γενικῆς Συνελεύσεως.

Συγγραφεῖς τινες, ἐν οἷς καὶ ὁ κ. Καρμίρης, ἀποκαλοῦν τὰς ἐν Βελιγραδίῳ συνελθούσας Διορθοδόξους Ἐπιτροπὰς ἐπὶ τοῦ Διαλόγου μετὰ τῶν Ἀγγλικανῶν καὶ τῶν Παλαιοκαθολικῶν (1966) «Δ' Πανορθόδοξον Διάσκεψιν», ἐνῶ διορθοδόξως ἐδόθη ὁ τίτλος τῆς Δ' Πανορθοδόξου Διασκέψεως εἰς τὴν Διάσκεψιν τῆς Γενεύης (1968).

Ἡ ἐκδοσις «Τὰ Δογματικὰ καὶ Συμβολικὰ Μνημεῖα τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας» τοῦ κ. Καρμίρη εἶναι μία μνημειώδης ἐργασία, ἐμφανισθεῖσα κατὰ τὰς ἡμέρας ἡμῶν, χρησιμωτάτη διὰ πᾶσαν ἱστοριοδογματικῆς φύσεως ἔρευναν καὶ διὰ κάθε θεολογικὴν βιβλιοθήκην ἀτομικὴν ἢ καὶ εὐρυτέρου χαρακτῆρος, ὅχι μόνον διὰ τὴν σήμερον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς ἐπερχομένας δεκαετηρίδας.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Θ. ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ

Σωτηρίου Ἀθ. Ρουμελιώτου, Βιβλιογραφικὸν Εὐρετήριο Πραγματειῶν,

1. Ἐπιστημονικὸν Περιοδικὸν «Θεολογία», 1923-1962, Ἀθήναι, 1963, σ. 52.

Τὸ ἔτος 1963 ὁ τότε φοιτητὴς τῆς Θεολογίας κ. Σωτήριος Ἀθ. Ρουμελιώτης ἐξέδωκεν εἰς 52 σελίδας Βιβλιογραφικὸν Εὐρετήριο τοῦ περιοδικοῦ «Θεολογία» τῶν ἐτῶν 1923-1962, ἀπ' ἀρχῆς δηλαδὴ μέχρι τοῦ ἔτους 1962. Ἡ προσπάθεια αὕτη εἶναι ἀξία σημειώσεως, διότι ὁ μελετητὴς ἔχει ἐνώπιον αὐτοῦ μίαν εὐσύνοπτον καὶ μεθοδικὴν κατάταξιν τῶν ἐν τῷ περιοδικῷ τούτῳ καταγεγραμμένων, πρᾶγμα τὸ ὅποιο ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν πράττουσιν ἐν Ἑλλάδι καὶ τῇ ἀλλοδαπῇ καὶ ἄλλαι περιοδικαὶ ἐκδόσεις, ὡς εἶναι ὁ Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος, τὸ Ἀρχεῖον τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ καὶ Κανονικοῦ Δικαίου, ἡ Ἐπετηρὴς τῆς Ἐταιρείας τῶν Βυζαντινῶν Σπουδῶν κ.ἄ. Τοῦτο καλὸν θὰ ἦτο νὰ ἐπεξετείνετο καὶ ἐφ' ὄλων τῶν θεολογικῶν περιοδικῶν, πολλὰ τῶν ὁποίων ἔπαυσαν δυστυχῶς νὰ ἐκδίδωνται, εἴτε καὶ ἄλλα συνεχίζουσι, σὺν Θεῷ, τὴν ἐκδοσιν αὐτῶν ἐπὶ δεκαετηρίδας, οὕτως ὥστε ὁ ἐρευνητὴς τῆς θεολογίας νὰ ἔχη πρὸ αὐτοῦ τὰς κλεῖδας διὰ τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν. Κατὰ πολὺ βοηθητικὸς εἶναι ὁ ὀγκώδης τόμος (σ. 614) τῶν κ.κ. Χ.Σ. Τζώγα καὶ Π.Σ. Παπαεσαγγέλου, Ἑλληνικὴ Θεολογικὴ Βιβλιογραφία τῆς Τελευταίας Ἐκκτονταετίας, 1860-1960, Θεσσαλονίκη, 1963, τῶν Θεολογικῶν περιοδικῶν, ἐκλεκτικοῦ ὅμως χαρακτῆρος.

Μετὰ τὸ «Ἡρολογικὸν Σημείωμα» (σ. 7-8) ἐμφανίζονται τρεῖς Ἀλφαβητικοὶ Πίνακες κατὰ Συγγραφῆς α') Πραγματειῶν (σ. 9-43), β') Νεκρολογιῶν (σ. 45-8) καὶ γ') Ἐπιστημονικῶν Εἰδήσεων (σ. 49-52). Κατὰ τὸν συγγραφέα «Ἡ ἐργασία αὕτη δὲν περιλαμβάνει πίνακα τῶν ἐν τῇ «Θεολογίᾳ» βιβλιοκρισιῶν. Ὁὐ συμπεριλάβομεν ταύτας εἰς δευτέραν ἐκδοσιν τοῦ παρόντος» (σ. 7).

Ἀκολουθεῖται ἡ ἀλφαβητικὴ σειρά τῶν ἐπωνύμων τῶν συγγραφέων. Οἱ ἀνήκοντες εἰς τὸν ἐπισκοπικὸν βαθμὸν ὀρθῶς καταχωροῦνται μετὰ τῶν ἀρχικῶν τῶν ὀνόματι, σημειουμένου τοῦ τίτλου τῆς ἐπισκοπῆς (μητροπόλεως ἢ ἀρχιεπισκοπῆς) αὐτῶν, καθὼς καὶ τοῦ ἐπωνύμου των. Συνήθως τὸν αὐτὸν τρόπον χρησιμοποιοῦμεν καὶ διὰ τοὺς μοναχοὺς, ὅτινες καταγράφονται ἐνταῦθα διὰ τοῦ ὀνόματος τῆς μετανοίας αὐτῶν, π.χ. ὡς «Λαυριώτης Παντελεήμων» (σ. 25) καὶ οὐχὶ διὰ τοῦ ἀρχικοῦ τῶν ὀνόματος ὡς «Παντελεήμων Λαυριώτης». Μετὰ τὴν συγγραφῆν τίθενται δύο ἄνω τελείαι καὶ μετὰ τὸν τίτλον τῆς ἐργασίας τελεία. Ἴσως θὰ ἦτο καλύτερον τὰ πάντα νὰ ἐτίθεντο ἐντὸς κομμάτων, ὡς συνηθίζεται νὰ γίνηται σήμερον.

Κατόπιν ἔρχονται ὁ τόμος, τὸ ἔτος καὶ ἡ σελὶς (ἢ αἱ σελίδες), μόνον ἡ ἀρχικὴ (ἢ αἱ ἀρχικαί), οὐχὶ δὲ αἱ σελίδες, αἱ δεικνύουσαι τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ τέλος (καὶ κατὰ συνεχείας) ἐκάστης μελέτης.

Εἰς τὸν παρόντα κατάλογον τοῦ κατ' ἐξοχὴν παρ' ἡμῖν ἐπιστημονικοῦ περιοδικοῦ παρελαμβάνουν τὰ ὄνόματα τῶν παλαιότερων καὶ τῶν συγχρόνων θεολόγων καὶ λοιπῶν συγγραφέων, ἀρχιερέων, προσβυτέρων, διακόνων, μοναχῶν, καθηγητῶν τῶν Πανεπιστημίων καὶ λοιπῶν ἀνωτέρων σχολῶν, πολλῶν δὲ καὶ ἐκ τοῦ παρ' ἡμῖν κλίματος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ τῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης, ὡς εἶναι οἱ Ἀντωνιάδης Βασίλειος, Γερμανὸς Στρινόπουλος (Θυατέρων), Κωνσταντινίδης Χρυσόστομος (Μύρων), Παναγιωτίδης Ἰωάννης, Στεφανίδης Βασίλειος, Σταυρίδης Βασίλειος, Φιλάρτος Ἡρακλείας (Βαφειάδης). Εἴμεθα εὐγνώμονες εἰς τὸ περιοδικὸν «Θεολογία» καὶ τοὺς ἐκδότας αὐτῆς διὰ τὴν συνεχῆ πρόφρονον φιλοξενίαν, ἰδίως ἐσχάτως λόγῳ τῆς μὴ ἐκδόσεως τῶν ἐν τῷ κέντρῳ ἡμετέρων περιοδικῶν.

Ὁ συγγραφεὺς προλογίζων λέγει, «Θὰ εἶμαι βαθύτατα εὐγνώμων εἰς ἐκείνους, οἱ ὅποιοι θὰ ἔχουν τὴν καλωσύνην νὰ μοῦ ὑποδείξουν τὰ τυχόν σφάλματα τοῦ παρόντος, ὥστε εἰς τὸ μέλλον νὰ ἀποφευχθοῦν καὶ ἡ ἐργασία αὕτη ν' ἀποβῆ ἀποδοτικωτέρα» (σ. 7). «Ἐν ἱστορικῶν σημείωμα περὶ τοῦ περιοδικοῦ «Θεολογία», παρόμοιον πρὸς τὸ ἐν τῇ Ἐρησκευτικῇ καὶ Ἡθικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ ὁμώνυμον λήμμα, δὲν θὰ ἦτο ἴσως ἐκτὸς τόπου ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ἐργασίας. Ἐκτὸς τῶν προαναφερθέντων σημειοῦνται καὶ τὰ ἐξῆς: Εἰς τὴν σ. 11 Ἀθηναγόρας... ἀπὸ Παραμυθίας». Τὸ «ἀπὸ» δὲν ἔχει θέσιν ἐνταῦθα. Εἰς τὴν σ. 25 ὁ Κωνσταντινίδης Χρυσόστομος ἐμφανίζεται ὡς «ἀρχιμανδρίτης». Οὗτος τότε ἦτο διάκονος. Κατὰ τὴν ἐκλογὴν του εἰς μητροπολίτην ἀπὸ διακόνου, ὑπῆρξε πρεσβύτερος μόνον ἐπὶ ἡμέρας τινάς. Ἐὰν δὲν ἀπατώμαι εἰς τὴν σ. 26 τὸ τρίτον πρόσωπον εἶναι γυναικὸς συγγραφῆς καὶ δέον νὰ γραφῆ «Μαιμώνη». Εἰς τὴν σ. 35 ὁ συγγραφεὺς ὀνομάζεται «Σνεγκράφ» καὶ οὐχὶ «Σνεγκάτω».

Ἀναμένονται ἡ συμπληρωμένη ἐκδοσις, χρονολογικῶς καὶ ὑπὸ ἔποψιν περιεχομένου, τοῦ παρόντος, καθὼς καὶ παρομοίως φύσεως ἄλλαι πραγματεῖαι ὑπὸ τοῦ γράφαντος.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Θ. ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ

Θεοδωροῦ Β. Κωνσταντινοῦ, «Αἱ Πράξεις τῶν Ἀποστόλων καὶ ὁ Ἀπόστολος τῶν Ἑθνῶν», Ἀθῆναι 1969, σελ. 262.

Ὁ ἔγκριτος καὶ εὐρύτατα γνωστός συγγραφεὺς τοῦ παρόντος ἔργου συνεπλήρωσε δι' αὐτοῦ τὴν ὄντως ἀξίαν ἰδιαιτέρας προσοχῆς προσπάθειαν μιᾶς ποιητικῆς ἐμμέτρου ἐρμηνείας τῆς ἐν Χριστῷ Ἀποκαλύψεως. Πρόκειται περὶ ὅλης πρωτοτύπου προσπάθειας πρὸς δημιουργίαν ὀρθοδόξου βιβλικοῦ ἔπους. Κύριον χαρακτηριστικὸν τῆς προσπάθειας ταύτης εἶναι τὸ διὰ τῶν ἔργων τοῦ συγγραφέως ποιητικῶς ἐκφραζόμενον ἄρωμα τῆς ὀρθοδόξου ἐρμηνευτικῆς παραδόσεως. Ὁ συγγραφεὺς ζητεῖ νὰ παρουσιάσῃ διὰ τῶν ἤδη δημοσιευθέντων ποιητικῶν ἀγιογραφικῶν ἔργων του, διὰ τῶν ὁποίων σημαντικῶς ἀνεπίτρεχον τὸ ὀρθόδοξον βιβλικὸν ἔπος, τοὺς ἥρωας τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ τὰς πλεόν χαρακτηριστικὰς σκηνὰς τῆς ἱερᾶς ἱστορίας, Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης, κατὰ ὅλην ἰδιαιότητα ἐμμέτρον καὶ ἀφηγηματικὸν τρόπον.

Ὡς γνωστόν, τὸ χριστιανικὸν ἔπος ἐνεφανίσθη ἤδη ἀπὸ τῶν πρώτων χριστιανικῶν αἰώνων, ἀναπτυχθὲν κυρίως ὑπὸ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ. Ἐκτοτε δὲν εἶρε συνεχιστὰς διὰ δύο κυρίως λόγους: α') διότι τοῦτο ἀπετέλει ἐξόχως λεπτὸν καὶ δύσκολον πνευματικὸν ἐγχείρημα, προϋποθέτων οὐχὶ μόνον ποιητικὴν φαντασίαν καὶ διατύπωσιν, ἀλλὰ καὶ ὑποταγὴν τῶν χαρισμάτων τούτων εἰς τὸ γράμμα καὶ τὸ πνεῦμα τῶν βιβλικῶν κειμένων, πρὸς ἐναρμόνιον ἐκφρασιν τῆς βαθείας πίστεως καὶ τῆς ὀρθοδόξου σκέψεως τοῦ εὐσεβοῦς χριστιανοῦ ποιητοῦ· β') διότι κατὰ κανόνα οἱ χριστιανοὶ ποιηταὶ τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας ἔδω-

σαν μεγαλύτεραν προσοχὴν εἰς τὴν ὑπόθεσιν τῶν βιβλίων τῆς Ἀγίας Γραφῆς καὶ οὐχὶ εἰς τὸ γράμμα τοῦ κειμένου αὐτῶν, ὡς γίνεται σαφὲς διὰ τῆς ἀναπτυχθείσης ψαλτικῆς ὁμογραφίας καὶ τῆς πατερικῆς ρητορείας. Δι' αὐτῶν κυρίως εὗρισκον τὴν ποιητικὴν ἔκφασίν των τὰ διὰ τῆς ἀναγνώσεως τῶν βιβλικῶν κειμένων ἐκ βαθέων προκαλούμενα ψυχικὰ βιώματα τῶν χριστιανῶν ποιητῶν. Οὕτως ἐξηγεῖται πλήρως ἡ μετὰ τὸν Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνὸν λιαν περιωρισμένη μέχρι σήμερον ἐμφάνισις ἔργων ποιητικῆς ἐπεξεργασίας καὶ ἐρμηγείας βιβλικῶν κειμένων. Κύριοι ἐκπρόσωποι τῆς ποιήσεως ταύτης παρουσιάζονται εἰς μὲν τὴν ἀρχαίαν Ἐκκλησίαν ὁ ἐκ Θηβαίδος Νόννος ὁ Πανοπολίτης (5ος αἰὼν) διὰ τῆς εἰς ἐξάμετρον παραφράσεως τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου, κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ μεσαιῶνος Μιχαὴλ ὁ Ψελλὸς (11ος αἰὼν) διὰ τῆς εἰς στίχους παραφράσεως τοῦ Ἄσματος τῶν Ἀσμάτων, καὶ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ὁ πρωτοπρεσβύτερος Κωνσταντῖνος Καλλίνικος διὰ τῆς ποιητικῆς ἐρμηνείας τῶν βιβλίων τοῦ ἱεροῦ Ψαλτήρος, τῶν Παροιμιῶν, τοῦ Ἄσματος τῶν Ἀσμάτων κλπ.

Διὰ τὸ ποιητικὸν ἔργον τοῦ κ. Κωνσταντίνου δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν, ὅτι δι' αὐτοῦ ἐδημιουργήθη τὸ πρῶτον παρ' ἡμῖν τὸ ὀρθόδοξον βιβλικὸν ἔπος, ὡς τοῦτο παρουσιάζεται εἰς τὰ ἔργα τοῦ ποιητοῦ συγγραφέως· α') «οἱ Μακαρισμοί», Ἀθήναι 1951, β') «Ἡ Γένεσις», Ἀθήναι 1953, γ') «Ὁ Μωυσῆς», Ἀθήναι 1959, δ') «Ἰησοῦς Χριστός», Ἀθήναι 1965 καὶ ε') «Αἱ Πράξεις τῶν Ἀποστόλων καὶ ὁ Ἀπόστολος τῶν Ἑθνῶν», Ἀθήναι 1969. Τὸ βιβλικὸν ἔπος τοῦ κ. Κωνσταντίνου διακρίνεται· α') ἀπὸ τὸν καθαρὸν τόνον τῆς ἑλληνικῆς λυρικῆς ποιήσεως, κύριον χαρακτηριστικὸν τοῦ ὁποῦ εἶναι τὸ βιωματικὸν στοιχεῖον ὡς μέθεξις τῆς ψυχῆς τοῦ ποιητοῦ πρὸς τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἐρμηνευόμενα πράγματα· β') ἀπὸ τὴν εὐσεβῆ ὑψηλὴν πνευματικὴν στάθμην τῆς ποιήσεως ταύτης, τὴν οὕτω πλήρως ἀνταποκρινομένην πρὸς τὴν ἱεράν αὐτοῦ ὑπόθεσιν· γ') ἀπὸ τὸν διδακτικὸν καὶ ἐποικοδομητικὸν σκοπὸν τῆς ποιήσεως ταύτης. Ἰδιαιτέραν ἀξίαν προσλαμβάνει τὸ βιωματικὸν στοιχεῖον τῆς ποιήσεως τοῦ κ. Κωνσταντίνου, ὅπου τοῦτο ἐμφανίζεται ὡς ἀδομένη ὁμολογία πίστεως τοῦ συγγραφέως, ὑπαγορευομένη ἀπὸ τὰ κύματα τῆς ψυχικῆς του παλιρροίας, τὰ προκαλούμενα ἀπὸ τὰς δονήσεις τῆς ψυχῆς του κατὰ τὰς ἀναγνώσεις τῶν ἱερῶν κειμένων τῶν βιβλίων τῆς Ἀγίας Γραφῆς. Τὸ βιωματικὸν τοῦτο στοιχεῖον παρουσιάζεται ἔντονον καὶ ἀδιάλειπτον εἰς τὴν ποίησιν τοῦ κ. Κωνσταντίνου, ὥστε νὰ μὴ εἶναι δυνατόν νὰ νοηθῆ ὡς ἔκφρασις ἐνὸς ἄνευ βάθους ρωμαντικοῦ θρησκευτικοῦ ἐνθουσιασμοῦ, ἀλλ' ὡς ἡ πλεόν θριαμβευτικὴ ἀναφορὰ τῆς ἐνθέρμου πίστεως τοῦ συγγραφέως πρὸς τὸν ἀρχηγὸν καὶ τελειωτὴν τῶν ψυχῶν ἡμῶν, τὸν σωτῆρα τοῦ κόσμου Ἰησοῦν Χριστόν. Τὸ στοιχεῖον τοῦτο ἀποτελεῖ τὴν προσωπικὴν μαρτυρίαν τοῦ ποιητοῦ, ἥτις παρουσιάζεται τῷ ὄντι ἀντίστοιχος πρὸς τὴν προσωπικὴν μαρτυρίαν πάντων τῶν συγγραφέων τῶν βιβλίων τῆς Ἀγίας Γραφῆς, ἰδιαιτάτα δὲ τοῦ συγγραφέως τοῦ βιβλίου τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων, καὶ ἀποτελεῖ τὴν ἔκφρασιν τῆς προσωπικῆς αὐτῶν ἐμπειρίας περὶ τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας καὶ τῆς λυτρωτικῆς ἀξίας τῆς ἐν Χριστῷ ἀποκαλύψεως. Ἡ μαρτυρία αὕτη συνοδευομένη ἀπὸ δλους τοὺς τόνους τῆς ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως καὶ ζωῆς, ὡς καὶ τοῦ καθαρῦ καὶ ὑγιοῦς θεολογικοῦ στοχασμοῦ, προσλαμβάνει ἰδιαιτέραν ἀξίαν ὡς οὐσιαστικὸν ἢ χαρακτηριστικὸν τῆς ἑλληνικῆς ὀρθόδοξου ἐρμηνείας τῶν βιβλικῶν κειμένων. Οὕτως ἀσκεῖται ὑπὸ τοῦ ὁμολογητοῦ ποιητοῦ ὀρθόδοξος θεολογικὴ θεώρησις λέξεων, προσώπων, πραγμάτων καὶ ἱστορικῶν γεγονότων, ἰδίᾳ διὰ τῆς ἀκόπου μεταφορᾶς των ἀναγνωστῶν εἰς τοὺς τόπους καὶ τοὺς χρόνους τῶν ἐρμηνευομένων βιβλικῶν γεγονότων, διὰ τῆς ζώσης ἀναπαραστάσεως αὐτῶν καὶ διὰ τῆς ἀμέσου μετ' αὐτῶν προσωπικῆς κοινωνίας συγγραφέως καὶ ἀναγνωστῶν. Διὰ τῆς τέχνης τοῦ ποιητοῦ συγγραφέως ἐπιτυγχάνεται ἡ προσέγγισις τῶν βιβλικῶν γεγονότων εἰς τὴν καθαρὰν αὐτῶν ἱστορικὴν βάσιν, τὴν παρεχομένην διὰ τοῦ ἐρμηνευομένου ποιητικῶς βιβλικοῦ κειμένου. Ὁ συγγραφεὺς ἀπογοιεῖται πάντοτε καὶ δὴ κατὰ τὸ ν πλεόν ἐνδεδειγμένον τρόπον ἀπὸ τῆς ἱστορικῆς ἐκείνης βάσεως διὰ τῆς πνευματικῆς ἐρμηνείας τῶν πραγμάτων μέχρι τῶν ὑψηλο-

τέρων ἐνοιῶν τῆς ἐν Χριστῷ ἀποκαλύψεως, ἐπικουρούμενος εἰς τοῦτο ἀπὸ τὴν προβαλλομένην συνεχῶς ἐνόητα πνεύματος καὶ διδασκαλίας πάντων τῶν βιβλίων τῆς Ἁγίας Γραφῆς ἀφ' ἐνός, καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως ἀφ' ἐτέρου.

Κατόπιν τῶν ἀνωτέρω καθίσταται ἀδιαμφισβήτητος ἡ θεολογικὴ ἀξία τοῦ νέου ἔργου τοῦ κ. Κωνσταντίνου. Αὕτη ἔγκειται α') εἰς τὴν καθαρὰν καὶ ὀρθοδόξον ἀνάπτυξιν τῆς θεολογικῆς σκέψεως καὶ τῶν γνώσεων τοῦ συγγραφέως β') εἰς τὴν διαφώτισιν τῶν βιβλικῶν κειμένων ὑπὸ τὸ πρῶσιμα τῆς πατερικῆς σοφίας καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως γ') εἰς τὴν γνῶσιν πάντων τῶν σοβαρῶν ἐπιστημονικῶν προβλημάτων τῶν βιβλικῶν κειμένων καὶ εἰς τὴν ἀντιμετώπισιν αὐτῶν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐρμηνευτικῶν ἀρχῶν καὶ κανόνων καὶ τῶν δεδομένων τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης. Ἐνδεικτικῶς ὑπογραμμίζεται α') ἡ ἐπιστημονικὴ ἐνημερότης τοῦ συγγραφέως ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν, γεωγραφικῶν, τοπογραφικῶν, ἀρχαιολογικῶν, χρονολογικῶν καὶ λοιπῶν ἐπιστημονικῶν δεδομένων τῆς συγχρόνου ἐρεύνης β') ἡ κατὰ κανόνα συντηρητικὴ καὶ ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς παραδόσεως λαμβανομένη ἐκάστοτε θέσις τοῦ συγγραφέως ἐπὶ τῶν προβλημάτων ἐκεῖνων, ἐφ' ὧν ἔχουν διατυπωθῆ ἄκριως ἀντιτιθέμεναι ἀπόψεις, ὡς λ.χ. προκειμένου περὶ τῶν παραληπτῶν τῆς πρὸς Γαλάτας Ἐπιστολῆς (σελ. 50), περὶ τῆς ἀσθeneίας τοῦ Ἀποστόλου Παύλου (σελ. 47), περὶ τῆς ἀπολεσθείσης πρὸς Κορινθίους «ἐπιστολῆς τῶν δακρύων» (σελ. 125), περὶ τῆς διαρκείας τῆς φυλακίσεως τοῦ Ἀποστόλου Παύλου εἰς τὴν Καισάρειαν τῆς Παλαιστίνης (σελ. 168), περὶ τοῦ τόπου συγγραφῆς τῶν ἐπιστολῶν τῆς αἰχμαλωσίας (σελ. 192-193), περὶ τῆς τετάρτης ἀποστολικῆς περιόδου τοῦ Ἀποστόλου Παύλου (σελ. 223-224), περὶ τοῦ μαρτυρίου τῶν κορυφαίων Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου (σελ. 227), περὶ τοῦ συγγραφέως τῆς πρὸς Ἐβραίους ἐπιστολῆς (σελ. 228, 247 ἐξ.) κλπ.

Ἡ εὐχέρεια καὶ ἡ ἀνεσις τοῦ συγγραφέως εἰς τὴν συνεχῆ μετακίνησιν αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ἐνός γλωσσικοῦ ἰδιώματος εἰς τὸ ἄλλο, ὡς καὶ ἡ μεγάλη ποικιλία τῶν ὑπ' αὐτοῦ χρησιμοποιομένων γλωσσικῶν τύπων καὶ λεξιλογίου πολλῶν ἐποχῶν, πρὸς καλυτέραν διατύπωσιν τῶν διανοημάτων του, προκαλεῖ ἰδιαιτέρως τὴν ἐντύπωσιν τοῦ ἀναγνώστου. Ἀναντιρρήτως ἔχομεν καὶ ἐνταῦθα τὸ αὐτὸ φαινόμενον, ὅπερ παρουσιάζεται ἐν τινι μέτρῳ καὶ εἰς αὐτὸ τὸ πρωτότυπον κείμενον τοῦ βιβλίου τῶν Πράξεων καὶ δὴ ὡς κύριον χαρακτηριστικὸν τῆς γλώσσης αὐτοῦ. Τὸ φαινόμενον τοῦτο δὲν εἶναι δυνατὸν παρὰ νὰ ἀξιολογηθῆ θετικῶς, καθ' ὅσον τοῦτο α') δὲν ὀφείλεται εἰς ἀδυναμίαν διακρίσεως τῶν διαφόρων γλωσσικῶν ἰδιωμάτων καὶ εἰς ἀνεπίγνωστον ἀνάμειξιν αὐτῶν, ἀλλ' ἀποτελεῖ ἔκφρασιν τῆς ἐλευθέρως καὶ ἀθεσμεύτου προτιμήσεως τοῦ συγγραφέως, πρὸς ἀπλουστέραν καὶ παραστατικωτέραν παράστασιν τῶν ἀφηγουμένων σκηνῶν, ἐπιτρεπομένης χάρις εἰς τὴν πλαστικότητα καὶ τὴν προσαρμοστικότητα τοῦ ἑλληνικοῦ λόγου β') ἀποτελεῖ τὸ σοβαρώτατον ἐκεῖνο φαινόμενον τῆς «οἰκονομίας» τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ὅπερ παρουσιάζεται εἰς ὅλην τὴν μακρὰν αὐτῆς ἱστορίαν καὶ δὴ οὐχὶ μόνον εἰς τὸν ποιητικόν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν πεζὸν ἀφηγηματικόν, γραπτὸν ἢ προφορικόν, λόγον, καὶ διὰ τοῦ ὁποίου ἐκφράζεται κατὰ τὸν καλύτερον τρόπον ἢ ὑπεράνω τῶν ποικίλων καὶ ἀφθονωτάτων γλωσσικῶν τύπων καὶ μορφῶν εὐθυσιαστικῆς ἐνόητης τῆς γλώσσης ἡμῶν. Τὸ φαινόμενον τοῦτο παρουσιαζόμενον εἰς ὅλας τὰς ἐποχὰς δὲν καθιστᾷ ποσῶς ἀποκρουστικὸν τὸν συγγραφέα, ὁσῶς καὶ ὅπου ἀποτελεῖ τὴν ἔκφρασιν τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἀπὸ περιωπῆς χρήσεως τοῦ πλουσιωτάτου γλωσσικοῦ ἡμῶν θησαυροῦ, μακρὰν πάσης στενότητος τοῦ κακῶς νοουμένου λογιωτατισμοῦ, συντηρητισμοῦ ἢ φιλελευθερισμοῦ. Δύσκολον τὸ ἐγχεῖρμα, πλὴν ἑλληνικώτατον τὸ φαινόμενον, φαινόμενον ἄσχετον πρὸς τὴν ταλαιπωρήσαντος νεοέλληνας γλωσσικὴν ἀμάθειαν καὶ ἀναρχίαν, καὶ ἔχον σχέσιν πρὸς τὸν γλωσσικὸν ἐκλεκτικισμόν, τὸν ὑπαγορευόμενον ἐκ τῶν θρησκευτικῶν βιωμάτων καὶ ἐπιδιώξεων τοῦ συγγραφέως. Ὁ γλωσσικὸς οὗτος ἐκλεκτικισμὸς τοῦ ποιητοῦ συγγραφέως θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς ἐν εἶδος γλωσσολαλίας, ἀντίστοιχον πρὸς τὸ τῆς Πεντηκοστῆς, διὰ τοῦ ὁποίου καὶ πάλιν οἱ ἀναγνώσται ἀκούουν ἕκαστος τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ, ἐν ἧ ἐγεν-

νήθησαν τὰ μεγαλεῖα τοῦ Θεοῦ (Πράξ. β' 8,11). Οὕτως ἐναρμονίζεται πλήρως ἡ γλῶσσα τοῦ συγγραφέως πρὸς τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἐρμηνευόμενα θεόπνευστα λόγια τοῦ βιβλίου τῶν Πράξεων, ἄλλοτε ποιητικῆ ἀδεία καὶ ἄλλοτε κατ' ἀπαιτήσιν τῆς αὐθορμητοῦ καὶ ζώσης ἐκφράσεως τῶν ψυχικῶν βιωμάτων αὐτοῦ (πρβλ. σελ. 40, 41, 44, 53, 67, 136 κλπ.). Καὶ αὐτὴ ἡ παράθεσις ἀποσπασμάτων τοῦ πρωτοτύπου κειμένου (λ.χ. σελ. 228), ἢ ὕμνων καὶ ἀρχαιοπρεπῶν ἐκφράσεων τῆς ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως, οὐδεμίαν δημιουργεῖ δυσκολίαν ἢ ἀποξένωσιν καὶ εἰς τὸν πλέον ἀπλοῦκὸν ἀναγνώστην. Ὅθεν ὁ συγγραφεὺς ἐπέτυχεν εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἀναληφθεῖσαν προσπάθειαν τῆς καλυτέρας ποιητικῆς ἐρμηνείας τοῦ βιβλίου τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων καὶ τὴν καλυτέραν καὶ πλουσιωτέραν ἀξιοποίησιν τῶν θησαυρῶν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης. Τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ κ. Κωνσταντίνου προσλαμβάνει διὰ τῶν ὠριασιῶν ἀφηγηματικῶν ἐκφράσεών του (δρα λ.χ. εἰς τὰς σελ. 125 ἐξ., 176, 179-182 κλπ.), διὰ τῶν πλουσίων περιγραφῶν καὶ ἐντόνων ἀντιθέσεων (λ.χ. εἰς τὰς σελ. 171-173, 184 κλπ.), ὡς καὶ διὰ τῆς πλαστικότητος τοῦ λόγου καὶ τῆς νέας λεξιπλασίας του, πολὺπλευρον λογοτεχνικὴν ἀξίαν, ἀποτελεῖ δὲ πολὺτιμον προσφορὰν εἰς τοὺς ἀνθρώπους τῆς πίστεως καὶ τοῦ πνεύματος.

ΜΑΡΚΟΣ Α. ΣΙΩΤΗΣ

Anton Baumstark: «COMPARATIVE LITURGY», LONDON 1958.

Ἡ πρώτη αὐτῆ ἐκδοσις εἰς τὴν Ἀγγλικὴν ἐνὸς πολυτίμου ἔργου, τὸ ὁποῖον ἔχει ἤδη καταστῆ κλασσικὸν εἰς τὴν Εὐρωπαϊκὴν Ἡπειρον, ἀποτελεῖ, ἀναμφιβόλως, ἀνεκτίμητον ἐπιστημονικὴν συμβολὴν εἰς τὰς Λειτουργικὰς Σπουδὰς εὐρύτερον, θαυμάσιον δὲ Ἐγχειρίδιον καὶ Βοήθημα εἰς τοὺς Ἀγγλοφώνους, εἰδικώτερον σπουδαστὰς καὶ Καθηγητὰς τῆς Λειτουργικῆς Ἐπιστήμης, τοῦθ' ἔπερ μέχρι τοῦδε δὲν ὑπῆρχεν.

Ἐγκλείει τὴν ὄξειαν κριτικὴν τοῦ Baumstark ὡς λειτουργιολόγου, τὴν ὁποίαν ὁ Dom Bernard Botte, μοναχὸς τοῦ Ὄρους ἐν César-Louvain, συνεπλήρωσεν εἰς τὴν τρίτην Γαλλικὴν ἐκδοσιν τοῦ ἔργου τούτου, τῷ 1953. Εἰς τὴν παρούσαν νέαν ἐκδοσιν ὁ Dr. Cross ἔχει ἀναθεωρήσει τὰς παραπομπὰς, ἐπεξέτεινε τοὺς πίνακας καὶ διώρθωσεν ἐπίσης πολλὰς ἀνακριβείας.

Ὁ Anton Baumstark, ὅστις ἀπεβίωσε τῷ 1948 κατόπιν μιᾶς ἀκαδημαϊκῆς σταδιοδρομίας ἄνω τῶν 50 ἐτῶν, κατέχει μοναδικὴν θέσιν μεταξὺ τῶν συγχρόνων λειτουργιολόγων. Ὡς εἰς εὐλαβῆς Ρωμαιοκαθολικὸς λαϊκὸς, ἐγνώριζε, βεβαίως, καλλίτερον τὴν Δύσιν. Πλὴν εἶχεν, ὡσάυτως, μιαν σπανίαν γνώσιν τῶν Ἀνατολικῶν γλωσσῶν, ὥστε νὰ δύναται νὰ ἐρευνᾷ βαθύτερον καὶ μετὰ τῆς αὐτῆς εὐχερείας τὰς λειτουργικὰς πηγὰς καὶ τῆς Ἀνατολῆς ὡς καὶ τῆς Δύσεως. Γερμανὸς ὢν, διετέλεσε καθηγητὴς εἰς τὰ Πανεπιστήμια τῆς Heidelberg, Bonn, Nirmegen καὶ Münster, πλεῖστοι δὲ ἐκ τῶν ἀρίστων Γερμανῶν λειτουργιολόγων σήμερον θεωροῦν ἰδιαιτέραν αὐτῶν τιμὴν νὰ χρηματίσουν διάδοχοι καὶ διερμηνεῖς τῆς καθηγητικῆς τοῦ A. Baumstark ἑδρας.

Βεβαίως, ὡς ἄνθρωπος, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ μὴ σφάλῃ. Οὕτω τὸ ἀσθενὲς μέρος καὶ ἡ ἀτέλεια τοῦ Baumstark ἐν τῇ συγγραφῇ τοῦ ἐν λόγῳ ἔργου του ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι, δὲν δύναται πάντοτε νὰ διακρίνῃ ποῦ τὸν ὀδηγῇ ἡ γραμμὴ τῶν ὑποθέσεων του καὶ τῆς ἱστορικῆς ἀφ' ἑτέρου πραγματικότητος καὶ νὰ διαχωρίσῃ ταύτας. Ὡσαύτως εἶναι γεγονός, ὅτι, τὸ ὄνομα του δὲν σχετίζεται μεθ' ὅλων τῶν ἀντικειμένων τῆς Ἱστορίας τῆς Λειτουργίας. Παρὰ ταῦτα, ἀκόμη καὶ ὅταν ὁ ἀναγνώστης εὐρίσκειται εἰς τὴν θέσιν νὰ μὴ δύναται ν' ἀποδεχθῇ τὰ συμπεράσματά του, ἀναγκάζεται ὅμως νὰ θαυμάσῃ τὴν ἔκτασιν τῶν γνώσεών του, τὴν μοναδικότητα τῆς ἐπιχειρηματολογίας του καὶ τὴν δέξιπρην τῆς διανοίας του.

Δύο, κυρίως, σημεῖα χαρακτηρίζουν τὴν ἐπιστημονικὴν ἐργασίαν τοῦ Baumstark. Τὸ πρῶτον εἶναι ἡ ἀχανὴς γνώσις τῶν πηγῶν καὶ τῶν διαφόρων χειρογράφων ἢ κωδίκων,

ἀπορρέουσα ἐκ τῆς ἰδιαζούσης ἐξοικειώσεως καὶ ἐκπαιδεύσεως αὐτοῦ εἰς τὴν Κλασσικὴν Φιλολογίαν καὶ τὰς Ἀνατολικὰς Σπουδὰς. Καὶ τὸ δεύτερον ἡ δύναμις καὶ ἡ ἰκανότης αὐτοῦ πρὸς σύνθεσιν εἰς ἓν ὀργανικὸν ὅλον τῶν διεσπαρμένων ποικίλων ἐγκυκλοπαιδικῶν αὐτοῦ γνώσεων. Ἀλλ' ἔτι μᾶλλον, εἰς τὴν ἐποχὴν ἡμῶν, ὅτε πολὺς λόγος γίνεται περὶ τῆς μεταρρυθμίσεως καὶ προσαρμογῆς τῶν λειτουργιῶν, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀναγκαιοτάτη καθίσταται ἡ περὶ τῆς παραδοσιακῆς ἱστορίας αὐτῶν πληροφορία, τὸ ἔργον τοῦ Baumstark ἀποκτᾷ ἰδιαιτέραν ὄλιαν σημασίαν καὶ σπουδαιότητα, καθ' ὅτι κύριον σκοπὸν ἔθετο τὴν ἐπανεύρεσιν καὶ ἀνακάλυψιν τοῦ παραδοσιακοῦ πνεύματος τῆς Λειτουργίας.

Τὸ ὅλον ἔργον, συνιστάμενον - κυρίως εἰπεῖν - ἐξ 175 σελ., ἐκτὸς τῶν πρώτων 13 σ. τῶν προεισαγωγικῶν σημειώσεων, τοῦ Προλόγου τῆς Γ' Γαλλικῆς Ἐκδόσεως καὶ τῆς Εἰσαγωγῆς τοῦ συγγραφέως, περιλαμβάνει λεπτομερῆ Βιβλιογραφικὸν Πίνακα (σ. 201-235), ἰδιαιτέρον Πίνακα Βιβλικῶν παραπομπῶν, χειρογράφων καὶ Κωδίκων (σ. 237), καὶ ἐν τέλει διεξοδικὸν Εὐρετήριο Ὑποθέσεων, πραγμάτων καὶ θεμάτων. (σ. 240-249)

Τὸ κυρίως περιεχόμενον διαιρεῖται εἰς 10 ἐκτεταμένα Κεφάλαια, ἅτινα θίγουν ἅπαντα σχεδὸν τὰ σημεῖα τῶν Λειτουργιῶν, τῶν ἱ. Ἀκολουθιῶν καὶ Εὐχῶν Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως ἀπὸ τῆς σκοπιᾶς τῆς ἱστορικῆς προελεύσεως, ἐξελλίξεως, ἀλληλεπιδράσεως, συγκρίσεως ἀλλὰ καὶ συμβολικῆς ἐρμηνείας αὐτῶν, τὰ ἐξῆς: 1ον) Η ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΣΠΟΥΔΗ ΤΗΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ: ΣΚΟΠΟΙ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΙ ΑΥΤΗΣ, ἔνθα περὶ μαγικῶν καὶ ἀποκρύφων κειμένων ὡς ἐμμέσων πηγῶν τῆς ἀρχαίας χριστιανικῆς Λειτουργίας καὶ Εὐχολογίας. 2ον) ΟΙ ΝΟΜΟΙ ΤΗΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗΣ ΕΞΕΛΙΞΕΩΣ, ἐν ᾧ παρατίθεται σπουδαιοτάτη ἱστορικὴ καὶ λογικὴ ἀναίρεσις τῆς γνώμης ὅτι, ὑπῆρξαν ἀρχικῶς πηγαὶ καὶ ἀπτηρισμένον σύστημα λειτουργικῶν κανόνων ἐκ μέρους τοῦ Κυρίου ἢ τῶν Ἀποστόλων διὰ τὴν τέλεσιν τῆς Λειτουργίας κ.τ.τ. 3ον) Η ΟΙΚΟΔΟΜΗ ΤΩΝ ΜΕΓΑΛΥΤΕΡΩΝ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΩΝ ΟΜΑΔΩΝ, ἔνθα περὶ τῆς προελεύσεως τοῦ Ἐξαψάλμου, τῶν 9 ψδῶν, τῶν Αἰνῶν, τῶν Ἐωθινῶν, τῆς Ἐπικλήσεως καὶ περὶ τῆς προελεύσεως τοῦ Μυστηρίου τῆς Θ. Εὐχαριστίας καὶ Ἀναφορᾶς ἐκ τῶν συναθροίσεων τῶν «Ἀγαπῶν» καὶ τῶν εὐχαριστιῶν μετ' αὐτάς, καθὼς καὶ ἐκ τῆς συναφοῦς Ἰουδαϊκῆς συνηθείας. 4ον) Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΥΧΗ, ἔνθα σημαντικὰ τὰ περὶ ἐξελλίξεως τῶν Λειτουργικῶν Εὐχῶν καὶ Βιβλικῆς ἐπιδράσεως, Εὐχῆς Εἰσόδου τοῦ Ἐσπερινοῦ, ἐπιδράσεως τῆς Ἰουδαϊκῆς εὐχολογίας ἐπὶ τῆς Χριστιανικῆς τοιαύτης ἀναφερόμενα. 5ον) ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΟΙ ΠΡΟΣΕΥΧΑΙ ΚΑΙ ΣΥΝΤΟΜΟΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΟΙ ΤΥΠΟΙ, ἔνθα ἀξιοπρόσεκτα ἰδιαιτέρως τὰ περὶ σχέσεων Κλασσικῆς Ἑλληνικῆς Ποιήσεως καὶ Εὐχῶν, περὶ Λιτανείας, Εὐχῆς Μετουσιώσεως, συμμετοχῆς τοῦ λαοῦ εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ψαλμωδίαν, τοῦ Ἀμήν, Ἑλληνιστικῆς ἐπιδράσεως ἐπὶ τῆς εὐχολογίας τοῦ Ὁρθρου, ἐπιδράσεως τῆς Ἰουδαϊκῆς Συναγωγῆς ἐπὶ τῆς Λειτουργίας, τοῦ Τρισαγίου, περὶ τῆς Ἀναφορᾶς, Βυζαντινῆς Προθέσεως καὶ Ρωμαϊκῆς γραφομένης. 6ον). Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ ΠΟΙΗΣΙΣ, ἐν ᾧ (σ. 96) εὔρηται σπουδαιοτάτη παρατήρησις καὶ σημειώσεις περὶ Στιχηρῶν Χριστουγέννων Κοσμά τοῦ Ἀγιοπολίτου καὶ Ὀλοκλήρου Κανόνος Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ εἰς τὰ Θεοφάνεια, ἅτινα ἀπαντοῦν μὲν εἰς τὴν Γεωργιανὴν Ἡράδοσιν δὲν ὑπάρχουν, ὅμως, ἐν τῇ Βυζαντινῇ Ὑμνολογίᾳ. Ἐνταῦθα, ἐπίσης, ἀξιοσημεῖωτα τυγχάνουν τὰ ὅσα ἀναφέρονται περὶ διαφορῶν Λυτικῆς καὶ Ἀνατολικῆς Ὑμνογραφίας, Δυτικοῦ καὶ Ἀνατολικοῦ Μοναχισμοῦ ἐν σχέσει μὲ τὴν Λειτουργίαν καὶ περὶ Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ. 7ον) ΨΑΛΜΟΔΙΑ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΑ ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΑ, ἔνθα ἐνδιαφέροντα τὰ περὶ Μοναστηριακῶν Ἀγρυπνιῶν, Βιβλικῶν ἀναγνωσμάτων, σχέσεως Ἐσπερινοῦ καὶ Ἀγρυπνίας, Λειτουργικῆς ζωῆς τῶν πρώτων Χριστιανῶν καὶ ἐκκλησιῶν καὶ περὶ ἐπιδράσεως τοῦ Μοναχισμοῦ ἐπὶ τῆς ἀκολουθίας τοῦ Ὁρθρου γραφομένης. 8ον) ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ ΠΡΑΞΙΣ, ἐν ᾧ ἀξιοπρόσεκτα ἰδιαιτέρως εἶναι τὰ ὅσα λέγονται περὶ ἱ. Προθέσεως, τοῦ ἀσπασμοῦ «ἐν φιλήματι ἀγίῳ», περὶ τοῦ ἱ. Βαπτίσματος καὶ τῆς εὐχολογίας τῶν Θεοφανείων, τῆς ἐπιδράσεως τῶν ἐθνικῶν ἐπὶ τῶν χριστιανικῶν τελετῶν καὶ πομπῶν,

περὶ τῆς Γουγκλισίας τῆς Πεντηκοστῆς καὶ λεπτομερειῶν τελέσεως ταύτης ἐν Ἱεροσολύμοις, τῆς Ἑορτῆς τῆς Ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, τοῦ ἁγίου Φωτὸς τοῦ Παναγίου Τάφου κατὰ τὴν ἀκολουθίαν τῆς Ἀναστάσεως, περὶ τῆς συμβολικῆς σημασίας τῶν Δικροτρικίων, τῆς Κυριακῆς τῶν Βατίων, περὶ τῆς Ἑορτῆς τῆς Ὑπαπαντῆς, τῆς νήψεως τῶν χειρῶν ἀρχομένης τῆς Ἰ. Προσκομιδῆς καὶ περὶ τοῦ ὕμνου «Φῶς Ἰλαρόν...» 9ον). Αἱ ΜΕΓΑΛΑΙ ΑΡΧΑΙΑΙ ΕΟΡΤΑΙ, ἔνθα περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ ἱστορίας τῶν Χριστουγέννων καὶ Θεοφανείων, τῶν 2 πρώτων κεφ. τοῦ Λουκά, ἐρμηνευομένων ἐν σχέσει μετὰ τὰ Θεοφάνεια, περὶ τῆς ἐπιδράσεως τῶν Ἑλληνοστικῶν ἐορτῶν ἐπὶ τῆς Ἑορτῆς τῶν Θεοφανείων, τοῦ συμβολισμοῦ τοῦ μυστικοῦ γάμου τοῦ Κυρίου μετὰ τὴν Ἐκκλησίαν, τοῦ συμβολισμοῦ τῆς Ἑορτῆς τῆς Πεντηκοστῆς, τοῦ χρονολογικοῦ καθορισμοῦ τῆς θεσπίσεως τῆς Ἑορτῆς τῶν Χριστουγέννων καὶ Θεοφανείων. Ὁ ἐν σελ. 158 ἰσχυρισμὸς τοῦ συγγραφέως περὶ τοῦ ὅτι ἡ Ἑορτὴ τῶν Χριστουγέννων ἐγεννήθη εἰς Ρώμην ὡς ἐκχριστιάνισις τῆς ἐορτῆς Natalis Solis Invicti, ὁπόθεν παρέλαβεν αὐτὴν μετὰ ἡ Ἀνατολὴ καὶ πρῶτον ἡ Ἀντιόχεια τῷ 386, δὲν φαίνεται εὐστόχος. Δεδομένου ὅτι, ἡ χριστιανικὴ αὕτη Ἑορτὴ εἰσῆχθη ἐνωρίτερον ἐν Ἱεροσολύμοις, ἔνθα καὶ συνεωρτάζετο κατ' ἀρχὴν μετὰ τῶν Θεοφανείων τῇ 6ῃ Ἰανουαρίου, (Ἰ. Χρυσόστ. Ὁμιλίαν εἰς τὴν Γενέθλιον ἡμέραν τοῦ Σωτῆρος, Ε.Π.Μ. 49, 351-62), διὰ ν' ἀπαλλάξῃ τοὺς πιστοὺς τῶν ἐθνικῶν ἐθίμων καὶ ἱεροτελεστιῶν καὶ πρὸς συναγωνισμὸν πρὸς τὴν Ἐθνικὴν ἐορτὴν «Natalis Invicti». Ἐνταῦθα, ἐπίσης, ἔχομεν τὴν ἐνδιαφέρουσαν πληροφορίαν ὅτι, κατὰ τὸν 2ον-3ον μ.Χ. αἰῶνα ἡ Σταυρώσις καὶ ἡ Ἀνάστασις τοῦ Κυρίου ἐωρτάζοντο ὁμοῦ τὴν Μ. Παρασκευὴν μετ' ἀγαλλιᾶσεως ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν, ὡς ἀποδεικνύεται ἐξ Αἰγυπτιακοῦ Παπύρου (σ. 170) καὶ ἐκ τῆς συνθηλας τῶν ὁμαδικῶν Βαπτίσεων νεοφύτων ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ὅχι μόνον κατὰ τὴν νύκτα τοῦ Πάσχα, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ἀμέσως ἐπομένην μετὰ τὴν Μ. Παρασκευὴν τοιαύτην. Πρὸς τοῦτοιο ἄστοχος καὶ πάλιν φαίνεται ἡ ἐν σελ. 171 γνάμη ὅτι, «ἡ παροῦσα Βυζαντινὴ Λειτουργία στερεῖται πάντῃ τοῦ μεγαλείου τῶν ἀναμνηστικῶν ἱεροτελεστιῶν τῆς Μ. Παρασκευῆς, αἵτινες εἶναι κληρονομία τῆς Παλαιστίνης. Καὶ ὅτι δὲν ὑπάρχει οὐδὲν ἴχνος ἐν αὐτῇ τοῦ συναισθηματικοῦ ἐκείνου λυρισμοῦ, ὅστις θὰ συνδεθῇ μετὰ τὴν ἀνάμνησιν τοῦ Πάθους, ἐκτὸς τῆς Παλαιστίνης, εἰς τὴν πορείαν τῆς Δυτικῆς ἐξελλξεῶς της». Πρόδηλον ὅτι, ὑπὸ τοῦ Ρωμαιοκαθολικοῦ φανατισμοῦ κατεχόμενος ὁ κατὰ τὰ ἄλλα ἄριστος ἐπιστήμων συγγραφεὺς, δὲν ἠδυνήθη νὰ προσίδῃ διὰ τοῦ φακοῦ τῆς ἐπιστημονικῆς ἀντικειμενικότητος πρὸς τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν καὶ ἀλήθειαν τῶν πραγμάτων. Τοῦτ' αὐτὸ παρατηρεῖ τις καὶ εἰς τὴν ἐν σελ. 174 διδομένην ὑπ' αὐτοῦ βεβιασμένην πῶς ἐξήγησιν τῆς αἰτίας, δι' ἣν ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία δίδει μεγαλύτεραν βαρύτητα εἰς τὸ Πάθος καὶ τὴν Μ. Παρασκευὴν, ἐνῶ ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ εἰς τὴν Ἀνάστασιν καὶ τὴν Κυριακὴν τοῦ Πάσχα. Ὅπως δὲ ἀνιστόρητος καὶ Ἀγιογραφικῶς ἀβάσιμος εἶναι ἡ καθαρῶς Ρωμαιοκαθολικὴ «ἰμπεριαλιστικὴ» ἀξιῶσις καὶ τοῦ συγγραφέως ἐν τῇ αὐτῇ σελίδι περὶ τοῦ ὅτι ὁ Ἅπ. Πέτρος ὑπῆρξεν ὁ ἀπρώτος κάτοχος (Ἐπίσκοπος) τῆς «Ἐδρας τῆς Ρώμης» δοθέντος ὅτι ἱστορικῶς τοῦλάχιστον καὶ εἰ μᾶλλον Ἀγιογραφικῶς δὲν δύνανται ν' ἀποδειχθῇ, ὡς γνωστόν, παρ' ὅτι ὁ Ἅπ. Πέτρος ἐμαρτύρησε μόνον ἐν Ρώμῃ, ἐνῶ ἔδρασε καὶ ἐκήρυξε τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ εἰς τὴν Ἀντιόχειαν. 10ον) Τὸ ΕΟΡΤΟΛΟΓΙΟΝ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΚΑΙ Μ.ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΗ. Ἐν τῷ τελευταίῳ τούτῳ κεφ. ἐντύπωσιν ἰδιαιτέραν προξενοῦν αἱ παρατηρήσεις περὶ Ἑγκαινίων τῶν Ρωμαϊκῶν καὶ Βυζαντινῶν Τυπικῶν ἐπὶ τῆς νησθησίου περιόδου τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς καὶ τῶν κατ' αὐτὴν τελουμένων Προηγιασμένων καὶ λοιπῶν ἰ. Ἀκολουθιῶν, περὶ τοῦ πῶς ἐξελλχθη ἡ νηστεια τοῦ Πάσχα εἰς 40ῆς ἡμέρας, περὶ τῆς Ἑβδομάδος τῆς Τυροφάγου καὶ τῆς Ρωμαϊκῆς νησθησίου περιόδου τοῦ Πάσχα.

Καταλείνομεν τὴν σύνταξιν ἡμῶν ταύτην κριτικὴν ἀνάλυσιν τοῦ περισπουδάστου τούτου ἔργου, ἐκφράζομεν τὴν εὐχὴν, ὅπως μεταφρασθῇ καὶ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν.

ΝΕΚΡΟΛΟΓΙΑ

MARTIN NOTH

Τὴν 30ὴν Μαΐου 1968 ἐξεμέτρησεν αἰφνιδίως τὸ ζῆν, ἐκ καρδιακῆς προσβολῆς, ὁ ἐπιφανὴς βιβλικὸς ἀρχαιολόγος Martin Noth, καθηγητῆς τῆς Εὐαγγελικῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Βόννης, εἰς τὰ ἐν Ν. Παλαιστίνῃ ἐρείπια τῆς Sbeita, ἔνθα διεξήγευεν ἀρχαιολογικὰς ἐρεῦνας.

Ὁ Noth ἐγενήθη τῷ 1902 εἰς Δρέσδην καὶ ἐσπούδασεν εἰς γερμανικὰ Πανεπιστήμια Θεολογίαν, εἰδικευθεὶς εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην καὶ ἑβραϊκὴν ἀρχαιολογίαν. Τῷ 1928 ἐξελέγη ὑφηγητῆς εἰς Λειψίαν καὶ τῷ 1930 καθηγητῆς εἰς Καινιξβέργην μετακλιθεὶς τῷ 1945 εἰς Βόννην, ἔνθα ἐδίδαξε μέχρι τῆς προσφάτου συνταξιοδοτήσεώς του. Λόγῳ τῆς ἰδιαιτέρας ἐπιδόσεώς του εἰς τὴν διερεύνησιν τῶν πολυποικίλων παλαιστινολογικῶν ζητημάτων, ἀλλὰ καὶ πρὸς προώθησιν τῶν σχετικῶν ἐρευνῶν, ἀνέλαβε τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐν Ἱερουσαλὴμ Γερμανικοῦ Ἰνστιτούτου Ἀρχαιολογίας τῆς Ἁγίας Γῆς. Ὑπὸ τὴν ἰδιότητα αὐτῆν ἐπεσκέφητο πολλάκις τὴν Παλαιστίνην, τὴν ὅποιαν μετὰ πάθους ἠγάπησεν. Αὐτόθι ἠσχολήθη οὐ μόνον μετὰ τὴν βιβλικὴν ἀρχαιολογίαν, ἀλλὰ καὶ μετὰ τοὺς ἀρχαίους ἀνατολικούς πολιτισμούς γενικώτερον, ἐξελιχθεὶς εἰς ἓνα τῶν διαπρεπεστέρων ἀνατολιστῶν τῶν τελευταίων χρόνων. Ἐν τῷ πλαίσίῳ τῶν δραστηριοτήτων τούτων ἐξέδιδεν ἀπὸ τοῦ 1929 ἕως τοῦ 1944 τὸ εἰδικὸν βιβλικο-ἀρχαιολογικὸν περιοδικὸν Zeitschrift des Deutschen Palästina-Vereins, ἀπὸ δὲ τοῦ 1952 ἕως τοῦ 1964 διετέλεσε πρόεδρος τῆς Γερμανικῆς Παλαιστινολογικῆς Ἑταιρείας, εἰς τὸ ἔργον τῆς ὁποίας ἀφιέρωσεν ὀλόκληρον τὴν παραγωγικὴν περίοδον τῆς ζωῆς του, συντελέσας κατὰ πολὺ εἰς τὴν προβολὴν τῶν βιβλικῶν ἀρχαιοτήτων τῆς Παλαιστίνης.

Πολυάριθμοι εἶναι αἱ μελέται, τὰς ὁποίας ἐδημοσίευσεν εἰς τὰ εἰδικὰ παλαιστινολογικὰ περιοδικὰ Palästina-Jahrbuch καὶ Zeitschrift des Deutschen Palästina-Vereins. Εἰς ταύτας θαυμάζει τις τὴν ἐκπληκτικὴν πολυμάθειαν τοῦ Noth, κυρίως ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν γραμματείαν, τὴν ἀρχαιολογίαν καὶ τὸν ἐν γένει πολιτισμὸν τῶν σημιτικῶν λαῶν, τῶν ὁποίων τὰς γλώσσας πάσας εἶχεν ἐκμάθει. Αἱ μελέται αὗται τυγχάνουν ὑψηλοῦ ἐπιστημονικοῦ ἐπιπέδου καὶ παρουσιάζουν ἴαν πρωτοτύπους ἀπόψεις, τῶν ὁποίων τὸ κύρος ἐξακολουθεῖ νὰ διατηρῆται πάντοτε ἀπαραμείωτον. Εἰς τὰ στενώτερα πλαίσια τῆς παλαιοδιαθητικῆς ἐπιστήμης ἐκαλλιέργησε συστηματικῶς τὸν κλάδον τῆς ἱστορίας τοῦ Ἰσραήλ, δημοσιεύσας τῷ 1950 τὸ μνημειῶδες ἔργον Geschichte Israels, τὸ ὁποῖον ἐγνώρισεν ἔκτοτε ἐπανειλημμένως ἐκδόσεις, ὡς καὶ ἕτερα σχετικὰ συγγράμματα, τὰ ὁποῖα τὸν ἐπέβαλον διεθνῶς. Τὸ συγγραφικὸν ἔργον τοῦ Noth παρουσιάζει ἐμφανῶς, ὡς ἰδιάζον χαρακτηριστικὸν στοιχεῖόν του, τὴν συσχέτισιν τῆς παλαιοδιαθητικῆς ἐπιστήμης πρὸς τὴν παλαιστινολογίαν, καὶ τοῦτο ἀκριβῶς ἀπετέλεσε καὶ τὸ ἰδιαιτέρον σημεῖον ἀναγνώρισεως τοῦ διαπρεποῦς καθηγητοῦ ὡς βιβλικοῦ ἀρχαιολόγου. Τὸ ἐκλεκτὸν ἐπιστημονικὸν του ἔννομα καὶ αἱ πολλὰ ἀρεταὶ του, ὡς ἡ εὐγένεια, ἡ πραότης, ἡ σεμνότης, ἡ προσήνεια καὶ ἡ μετριοφροσύνη, ἀπετέλουν τὸν μαγνήτην τὸν ἐλκύοντα πλῆθος μαθητῶν πρὸς τὸν σοφὸν διδάσκαλον. Ἐκ τῶν πολυαριθμῶν μαθητῶν του ἐδημιούργησεν οὗτος ἀξιόλογον ἐπιστημονικὸν φυτώριον, ἐκ τοῦ ὁποῖου προῆλθον καθηγηταὶ Πανεπιστημίων καὶ πλείστοι ἕτεροι ἐρευνηταί. Χάριν τῶν φοιτητῶν του συνέγραψε πολλὰ ἔργα καὶ ἰδίως ἐρμηνευτικὰ ὑπομνήματα εἰς διάφορα βιβλία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ὡς τῆς Ἐξόδου, τοῦ Λευιτικοῦ, τῶν Ἀριθμῶν, τοῦ Ἰησοῦ Ναυῆ καὶ τῶν Βασιλειῶν (τὸ τελευταῖον δὲν προέφρασε νὰ ἀποπερατώσῃ). Σημειωτέον, ὅτι τὰς πανεπιστημιακὰς παραδόσεις του παρηκολούθουν φοιτηταὶ οὐ μόνον τῆς θεο λογίας ἀλλὰ καὶ

διαφόρων άλλων Σχολῶν. Πλὴν τῶν μαθητῶν του ἐξετίμων καὶ ἐσέβοντο αὐτὸν καὶ οἱ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ συνάδελφοί του ὄλων τῶν Σχολῶν, ὡς ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι τὸν ἐξέλεξαν δις πρῶτανιν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Βόννης. Ἐξ ἄλλου οἱ συνάδελφοί του τῆς Νομικῆς Σχολῆς τῆς Φραγκφούρτης ἀπένευμαν εἰς αὐτὸν τιμῆς ἕνεκεν τὸν τίτλον τοῦ ἐπιτίμου διδάκτορος τῆς νομικῆς, διὰ περισπούδαστον ἔργον, τὸ ὁποῖον ἐδημοσίευσε περὶ τῶν νόμων τῆς Πεντατεύχου. Ὑπὸ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς δὲ τῆς Λούνδ ἀνηγορεύθη ἐπιτίμος διδάκτωρ τῆς θεολογίας καὶ ὑπ' ἄλλων ἐπιστημονικῶν ἰδρυμάτων ἔτυχε διαφόρων τιμητικῶν διακρίσεων.

Ἦδη ἀναπαύεται ἐκ τῶν κόπων αὐτοῦ εἰς τὸ προτεσταντικὸν νεκροταφεῖον τῆς Βηθλεὲμ καὶ τὸ λαμπρὸν ἐπιστημονικὸν του ἔργον ἀκολουθεῖ μετ' αὐτοῦ. Ὁ πρόωρος πάντως θάνατός του ἀποτελεῖ σημαντικὴν ἀπώλειαν διὰ τὴν ἐπιστήμην τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καὶ ἑβραϊκῆς ἀρχαιολογίας.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Ν. ΣΙΜΩΤΑΣ